

AZ ERDÉLYI ROMÁN NÉP VALLÁSI UNIÓJA ROMÁVAL.

(Első közlemény.)

Az erdélyi román nép vallási uniója Romával tényleg a 17-ik század utolsó tizedében létesült. Ezen mindenesetre nagy fontosságú esemény történetét fogom előadni, kiterjeszkedvén a megelőző korszak egyházi állapotaira, méltatván egyuttal az unió kulturális eredményeit.

Magyar történétírók a tárggyal alig foglalkoztak, pedig az nem csak fontos, de érdekes is. A román nép mai eszmevilágát s miveltégi állapotait az unió eseményeivel tudjuk megmagyarázni. Sok történelmi ténynek ide nyulnak fel szálai s ha nem ismerjük az indító okot, az egyes események eredményeire nézve sem tudjuk magunkat helyesen tájékozni.

I. Unió előtti állapotok.

Hogy a román nép mikor és kitől vette fel a keresztény vallást, megállapítani egyáltalában nem lehet. Vajjon volt ő pogány állapotban¹⁾ is, vagy talán mindjárt megalakulásakor vallotta már nép a keresztény vallás hitelveit? oly kérdések, a melyekre biztosan nem felelhetünk. Tény az, hogy a román nép igen korán vette fel a keresztény vallást s egyházi tekintetben a keletet uralgó keresztény népek befolyása alatt állott.

Román és más nyelvű történétírók egyhangulag vallják, hogy Tráján császár dácziai legióiban már sok keresztény volt. Azok tehát, a kik a román népet dácziai eredetűnek mondják, hiszik és vallják, hogy a román nép a keresztény vallást a dácziai legióktól örökség gyanánt vette át, a mi, ha ezen eredetűséget el is fogadjuk, nagyon kétséges, mert ezen legiók tudvalevőleg a világ minden részeiből valók voltak, akkor pedig (102 Kr. u.) a keresztény vallás a világ minden részében még nem terjedt volt el legalább annyira, hogy

¹⁾ Xenopol A. D. Istoria românilor I. köt. 415 lapon a román nép pogányosságát határozottan állítja.

elmondhassuk a „sok“ keresztény létezését ezen legiók között. Ebbeli kétségét maga Cipariu is kifejezi.¹⁾

A dáciai eredetűséget vallók szerint tehát, a románok a keresztény vallást Itáliából hozták magukkal, mert Tráján legióiban tizenegyezer keresztény volt.²⁾ S ugyanezek szerint a dáciai románok között a keresztény vallást Teofil és Nicetas püspökök terjesztették tovább, kiknek számára a milkovi püspökséget alapítják. Megtudjuk azt is, e szerzők után, hogy a keresztény ifjuság magasabb kiképzetése szempontjából Konstantinápolyban alapított iskolában dákó-román ifjak is tanultak, minő volt Unilas, kit arany száju Szent János azután a góthok közé küldött püspöknek; az ily módon kiképzett ifjakat a konstantinápolyi pátriárcha mindannyiszor visszaküldte hazájukba, hogy ott a keresztény hitnek igaz apostolai legyenek.

Ez azonban mind csak feltevés, mert sem Unilas dákó-román-ságára, sem a dákó-román ifjak konstantinápolyi neveltetésére nézve történelmi adatokat felsorolni nem lehet.

Annál homályosabb a kérdés azok előtt, kik a román nép eredetét a Balkán félszigetre teszik, mert ezek a román népet érdeklőleg a kezdő századokból sem a pogányságot, sem a kereszténységet illetőleg adatokat felmutatni nem képesek.³⁾

Annyi bizonyosnak látszik, hogy a román nép, mint ilyen már megalakulása korszakában keresztény volt, hogy a keresztény vallást mindenesetre a görög néptől vette át, mint a mely nép már az apostolok idejében keresztény volt s keletet szellemi fölényénél fogva uralta.

A román történészek s különösen Maior Péter⁴⁾ azt állítja, hogy a román nép mindig a „görög valláson“ volt s hogy mindig a „görög keleti egyházhoz“ tartozott. Mindazok, a kik nem uni-

1) *Inceputul creștinării* I. 1.

2) *Maior Péter: Istoria besericei românilor*, Buda 1813. lap 3–3. *Ságuna András: Geschichte der griechisch-orientalischen Kirche in Oesterreich*. N.-Szeben, 1862. I. 1–4. *Dr. Ardelean János: Istoria Dic. rom. greco-catolice a Oradei-mari*. I. k. I. 17–18.

3) *Sulzer Fr. József: Geschichte des transalpinischen Daciens*. Bécs 1781. II. kötet 269 s. következő lapjain.

4) L. fennebb idézett művének 23 lapját. Más nyelvű történészek is vallják ezt, így Del Ciario *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia* (Udine 1718. I. 82.) című művében írja: „I valachi professano la legge greca.“

áltak, szeretik hirdetni, hogy ők az „ősök vallását“ tartották meg, a mely nem más, mint a görög; nevezik magukat orthodoxoknak, mint a kik az apostoli tradíciókhoz hívek maradtak. A heves harcban, mely a két felekezet között támadott, s mely élőt teljesen a mai napig sem tudta elveszteni, nagy szerepet játszik a „görög vallás,“ melyet a keleten lakó népek állítólag közvetlen az apostoloktól vettek át.

Szükséges lesz e tárgyat egy kissé megvilágítani.

Photiusig (K. u. 879. évben), az első szakadásig, egyetlen keresztény egyház létezett, mely magát katholikusnak és apostolinak nevezte. Ide tartozónak vallotta magát a konstantinápolyi pátriárchátus is, a mint ez kitűnik a niceai¹⁾, antiochiai, konstantinápolyi és alexandriai hitvallásokból is.

A keleten lévő keresztény egyházak tehát, daczára annak, hogy szertartásaikban leginkább a görög nyelvet használták, vallásukat soha sem nevezték el görögnek, sem keletinek. A konstantinápolyi pátriárchátus s a birodalom, melynek e város székhelye volt, magát rómainak nevezte, a mi kitetszik onnan is, hogy Byzantium második Romának neveztetett.)

A keresztény egyházban, a keleti és nyugati egyházközségek között, szertartásbeli különbségek léteztek már a kezdő századoktól fogva és ezen különbségek egyes nemzetek és nyelvek szerint csoportosultak; jelesen volt latin, örmény, görög, ethiopiai, stb. jellegű, szertartásu egyház, de latin, görög vagy örmény vallásról egyáltalán szó nem lehetett.²⁾

Ezen különbségek a keleti és nyugati egyházak között gyakran surlódásokat és kemény harcokat idéztek elő, de ezeknek daczára a konstantinápolyi pátriárcha soha sem tért el az apostoli és katholikus elnevezéstől; annál kevésbé nevezte magát görög, vagy keleti vallásúnak. Sőt legtöbb baj épen onnan keletkezett, hogy a keleti egyház egyes, a nyugati egyházétól eltérő, szokását apostoli tradíciónak állította; ez adott alkalmat ama nézeteltérésre is, mely a husvétii ünnepek mikor leendő tartása körül nyilvánult, s mely voltaképen a nyugati és keleti egyházak között az első villongást támasztotta már a II-ik száz közepe táján.

¹⁾ Eusebius X. k. VI. fej „... Catholica et apostolica ecclesia.“

²⁾ Auctor-s hist. eccl. 3.7 lap.

³⁾ Cipariu idézett művében 1—2 l.

Keleten ugyanis a husvétot a zsidókkal egy napon ünnepelték meg a keresztények, míg nyugaton e tekintetben más szokás divatolt. Pius pápa K. u. 148-ik évben azon rendelkezést tette, hogy a husvétii ünnep vasárnap tartassék. Az ebből keletkezett villongások csak K. u. 325-ik évben simultak el, midőn a niczeai konzilium e tárgyban akként végzett, hogy a husvét mindig vasárnap tartassék, a nyugati egyház szokása szerint „per totum orbem christianum.“

De nem csak az ünnepek mikor való tartásában mutatkozott különbség, hanem egyes hitelvekre nézve is eltért a nyugati egyháztól a keleti; a képek tiszteletére, a Szent Lélek eredetére, a purgatoriumra, a keresztségre, stb. egyes szent cselekményekre, mint például a bőjtre vonatkozólag; a harangozásra (keleten megmaradván az érez- és fatóka) és más szokásokra nézve a keleti egyházban már kezdettől fogva különböző vélemények merültek fel, melyek a különben katolikus és apostoli egyházban kisebb-nagyobb bajt okoztak, kisebb-nagyobb harcot idéztek elő, míg Photius konstantinápolyi pátriárcha (879-ben) a konstantinápolyi zsinaton, az első forma szerinti szakadást előidézte, az utolsót Cerulárius, ugyancsak konstantinápolyi pátriárcha, támasztván az által, hogy a Photius által, a nyugati egyház ellen emelt vádak, (a kovásztalan kenyérré, papok nőtlenségére, szombati bőjtre nézve, stb.) megújította, minek következtében IX. Leo pápa követei 1054. július 16-án a Cerulariust és követőit kiátkozó bullát Sofia templomának oltárára letette.

Igy a konstantinápolyi pátriárcha és a római pápa között a szakadás, mely már a kezdő századoktól fogva kisebb-nagyobb hiteli és szertartásbeli különbségekkel indult meg, véglegesen megtörtént.

Daczára ezen szakadásnak, az ohridai s illetőleg a konstantinápolyi pátriárcha az általa képviselt vallást soha sem nevezte görögnek, vagy keletinek, hanem apostolinak és katolikusnak, megtartván a szakadás előtti konziliumoknak a hitvallásra vonatkozó megállapodásait. ¹⁾

A keleti és nyugoti egyházak között keletkezett különbségeket különben természetes okokra lehet visszavezetni.

Már az apostolok alapítottak püspökségeket, melyek között főrangúak voltak a római, jeruzsálemi, anthiochiai és az ale-

¹⁾ A gör. kel. szertartásu erdélyi püspökök felszenteltetésük alkalmával elmondott hitvallásukban is apostoli és katolikus vallást emlegetnek. Popea idézett műve 8 lapján.

xándriai. A byzáncai egyház, mely András apostol által volt megalapítva, kezdetben csak egyszerű püspökkel bírt, s ez az András apostol által oda rendelt Stakistus püspök vala. A nicezei konzilium e tárgyban aként határozott, hogy a régi szokás megtartassék (ut mos antiquus observetur) s ehez képest az alexándriai püspöknek főhatósága az Egyptomban levő ekklesiák felett megtartassék, az antiochiai s más hasonló tekintélyű püspökök kiváltsága is fennhagyott.

Kezdetben láthatólag a byzáncai, illetőleg a konstantinápolyi püspök nem volt nagy hatalmú; a pátriárai czimre, a nagyobb hatalomra és tekintélyre csak később tehetett szert, midőn Konstantinápoly a római császárok székhelye lett. Az ötödik százban rangra nézve már a második; a hatodik százban János püspök, oecumenicus, universalis pátriárcha czimet veszi fel, miért Nagy Gergely pápa haragját vonja magára. Ezen időtől fogva nemesak a római pápától való függetlenségét vitatta, hanem még az antiochiai és alexándriai püspökökön is akart uralkodni, mely körülmény természetesen surlódásokra adott alkalmat. A konstantinápolyi pátriárcha támaszkodván a nicezei konzilium határozmányaira, a krisztusi helytartó kérdésében, a pápa kiváltságait nem ismerte el, s vitatta, hogy a pátriárhák egyenrangúak a rómaival, apostoli tradíciók szerint egyenlők, önállók és egymástól teljesen függetlenek.

E kérdésben különben a görög nép politikai törekvéseit látjuk szerepelni. Cerularius konstantinápolyi pátriárcha kifejezést adott ezen törekvéseknek, midőn a pápa követeit azon megjegyzéssel utasította el magától, hogy a rómaiak nem taníthatják a görögöket, miután maguk szorulnak először tanításra.

A görög szellem nem akart meghódolni a római előtt s ha politikailag a görög nép a kereszténység kezdő századaiban a rómaiak hatósága alatt állott, egyházi tekintetben ezt a függőséget meg akarta törni; független, önálló egyházat akart létesíteni, mely célját sok küzdelem és surlódás után el is érte.

A konstantinápolyi pátriárhák túlhatalomra, tekintélyre és befolyásra, valamint a többi keleti egyházak leigázására való törekvése, a keleti pátriárháknál visszahatást idézett elő; ennek lehet tulajdonítani a konstantinápolyi pátriárhátus elszigeteltségét és azt, hogy a keleti pátriárhák a római pápa köré csoportosultak. A görög túrelmetlenség és kizárólagosság, dölyf és elbizakodás, a görög nyelv-

nek előtérbe tolása, egyes népeket, mint voltak az örmények, az oroszok is, elrémített magától; azok azonban, a melyek nem voltak elég erősek szembe szállani a görög hatalommal, megadták magukat, vagy küzdelmet indítottak az ellen, mely tart a mai napig, mint látjuk ezt a mácedoni románoknál, albánoknál és más népeknél. A konstantinápolyi pátriárcha, daczára annak, hogy a mai Románia egyháza független és önálló, még most is beleavatkozik ügyeibe, hatalmat akarván felette gyakorolni, a mely cselekmények mindannyiszor a román zsínat roszalásával és tiltakozásával találkoztak.¹⁾ A konstantinápolyi pátriárchátság egészen a görög nép hatalmi köréhez tartozott, mely előhaladott kulturájánál fogva igyekezett a keleti keresztény népeket saját érdekének körébe bevonni.

És itt lehetetlen meg nem jegyezni egyet, azt t. i. hogy míg a nyugati egyházban az egyes népek szabadon fejleszthették szabadságukat, nyelvüket, kulturájukat, addig a keleti egyházban a görög elem az egyes népekre görög papokat küldött s igyekezett azokat az elgörögösítés útján politikai tekintetben is leigázni.

A míg tehát a latin egyházban a latin kultúra a népek individuális tehetségeinek fejlesztésére kitűnő hatással volt, addig a keleti egyházban a görög kultúra, azért, mert csak saját létjogosultságát ismerte el és maga mellett semmiféle másnemű törekvést meg nem tűnt, a népek szellemi ébredését késleltette. Élénk példa erre az a körülmény is, hogy míg nyugaton a franczia, olasz és spanyol a latin egyházban a kultúra magas fokára emelkedett, addig keleten a román faj, habár más okoknál fogva is, a kulturában egészen hátra maradt.

Épen ezen mindent elgörögösíteni akaró törekvés szülte a keleti egyházban a görög vallás-féle elnevezést, melyben a román történetírók annyira szerelmesek, gondolván, hogy általa valami ősi dolgot, vagy orthodoxiát fejeznek ki.

Nem csak a görög, tehát a konstantinápolyi, hanem a jeruzsálemi, antiochiai s más keleti püspökségek alá tartozó egyházakban is a távolságnál, helyi körülményeknél, apostoli hagyományoknál s más okoknál fogva támadtak különbségek egyes egyházi kérdések-

¹⁾ Biserică și scoală. VII. évf. 1—5. sz. Responsul la epistola patriarhului Constantinoplei, Melhisedek püspök fejtegetései.

ben, de azért csak a görög szellem igyekezett önuralomra, csak a görög nép törekedett hatalmi tulsúlyra, melynek elérése neki keleten műveltségénél fogva sikerült is.

A román nép a Balkánban kézügyben volt, könnyen kerülhetett egyházilag a görögök hatalma alá.

Azonban tévednek azon román történetírók, a kik azt állítják, hogy a román nép már kezdettől fogva a konstantinápolyi, tehát a keleti görög egyház főhatósága alatt állott. Ennek ellene mond a történelem. Történelmi hiteles adatok tanuskodnak arról, hogy a román nép egyházi tekintetben többször tartozott Romához s többször történt eredményes kísérlet a tekintetben, hogy e nép a latin egyházba beolvasztassék.

Illyricum, a Balkán nagy része, Dáciaival egyetemben egyházi tekintetben kezdettől fogva Roma főhatósága alá tartozott; a konstantinápolyi pátriárcha valahányszor Illyricum egyházi ügyeibe beleelegyedett, a római pápa mindannyiszor tiltakozott ellene. A római pápa ezen főhatóságát a thessaloniai apostoli helytartók útján gyakorolta majdnem a IX-ik századig. Ez történelmi tény.¹⁾ Damas római pápa 384 körül Illyricum apostoli helytartójává Ascalit nevezi ki, a ki aztán ezen hatalmánál fogva püspököket küld. Anasztázius pápa thessaloniai helytartójának bizonyos pátriárchai jogokat ad, megengedvén neki a biráskodást is Illyricum egyházi ügyeiben. Innocentius pápa 402-ben megerősíti a thessaloniai helytartó addig birt összes kiváltságait.

Egyes illyricumi apostoli helytartó, mint volt Perigenes is, megtagadja a római pápának tartozó engedelmességet s önként a konstantinápolyi pátriárcha főhatósága alá adja magát; IV. Felix pápa kiátkozza Acatius konstantinápolyi pátriárchát azért, mert keleti Illyricum ügyeibe beavatkozott. Az 531-ben II. Bonifác pápa alatt megtartott szinodus határozányaiból pedig tisztán kitünik, hogy Dácia a római pápa alatt állott.

Justinian császár szülő helyét (Justiniana Prima, majd Ohrida) emelni akarván az ottani püspökséget érsekségi méltóságra emelte és kivonta a thessaloniai apostoli helytartó hatósága alól. E miatt Agape

¹⁾ Az ezekre vonatkozó adatokat lásd Dr. Ardelean J. Istoria diet. rom. gr. cath. a Oradei mari. 25 s köv. lapjain s illetőleg Dr. Hergenröther I. fej. 47. 58, 59. 134. 149. 159. lapjain, valamint Roskovány (De pontif Romano) 122. 128. 214. 219. lapjain.

pápa és Justinian között surlódások keletkeztek. Hogy a kellemetlenségek végett érjenek, a pápa beleegyezett abba, hogy két apostoli hatóság legyen: a thessaloniai és a Justinian által alapított, így Illyricum ketté osztatott. 535-ben Dacia, Moesia, Macedonia, Dardania stb. a Justiniana Prima egyházi főhatósága alá került, azonban ezen érseki szék függősége Romától minden időben nyilván való volt. Történt azonban nem egyszer (714—741 K. u.) hogy mindezen helyek Róma főhatósága alól kivonattak és a konstantinápolyi pátriárcha alá kerültek s volt idő, midőn ezen helyek közül egyik-másik, majd a római pápa, majd a konstantinápolyi pátriárcha főhatóságát ismerték el, a nélkül, hogy ez által vallásukon, szertartásaikon változtatnak volna, ezt tehát nem hitelvi szempontból cselekedték, hanem azért, mert a konstantinápolyi pátriárcha minden időben résen állott, hogy rátegye kezét az egyházakra s ez által hatalmát növelje.

A román nép ezekből kitetszőleg, akár a dácziai, akár a balkáni, illyricumi eredetűséget fogadjuk el, hol a konstantinápolyi, hol pedig a római pápa egyházi hatósága alatt állott.

De bárhová tartozott is, görög vallásának magát soha sem állította. Sőt a konstantinápolyi pátriarchátus alá kerülve, mindannyiszor szivesen tekintett Róma felé és mindannyiszor, valahányszor tehetette, megragadta az alkalmat, hogy Rómával egyesüljön, a mint látjuk ezt a bolgárokkal való közösségük alkalmával, Mihály bolgár király és Miklós pápa idejében.

A 867-dik év végzetes volt a román népre nézve. Ezen évben Photius az összes keleti püspököket zsinatra hívta özsze Konstantinápolyba.¹⁾ A bolgárok és a dácziai részek lakossága ezen zsinaton kivonattak a római pápa hatósága alól és a konstantinápolyi pátriarchátus alá helyeztettek. Ugyanekkor hitelvi különbségek merültek fel, a melyek a megállapított hitvallásban kifejezést nyertek. E volt az első kenyértörés kelet és nyugot között.

És ezt végzetesnek mondtam a román népre azért, mert ekkor szláv s illetőleg görög befolyás alá került a nép. A román nép nem volt rokon sem göröggel, sem szlávval. Különbözött ezektől teste lelke, gondolkodása, hajlama; rokonsága inkább nyugot felé vonzotta. Román írók elkeseredve beszélnek a végzetes évről. A görög és

¹⁾ Veteres Hist. Eccl. 507, 508. lapokat.

szláv nehéz jármát veszi fel ekkor a nép; elveszik nyelvét, megtámadják faji jellegét s megtiltják neki a gondolkodást. Sötétség támad körülötte, butasággal találkozik lépten-nyomon s így maga is elbűtül.

Daczára annak, hogy a keleti egyház a fenn megemlített zsinaton rátette kezét a román népre, Romával ez az összeköttetés teljesen még sem szakította meg, sőt többször látjuk e népet egyházzilag Róma alatt állani.

Igy III. Innocentius pápa levelezése ismeretes Joanitiuval, a bolgárok és románok urával, László bolgár-román metropolitával, Belota bolgár-herceggel, mely azt bizonyítja, hogy a bolgár-románok és a nyugati egyház között tárgyalások folytak az egyesülésre nézve, amelyek 1199-től 1207-ig tartottak.¹⁾ III. Honorius pápa 1224-ik évben hírül adja, hogy Erdélyt a római egyház hatósága alá vette²⁾ s számára esperest nevezett ki. Ezen időtől fogva a pápák részéről sok okmány maradt fenn a pápai hatalmat illetőleg a román nép által lakott helyekről. Mindezen levelezések, okmányok, Hurmuzachi és Theiner már érintett munkáiban feltalálhatók.

Joanitiu, bolgár-román fejedelem, III. Innocentius pápához 1204-ben intézett levelében azt írja, hogy kutatván bizonyítékok után, rájött arra, miszerint a megboldogult bolgár-román fejedelmek is, mint Simon, Péter és Sámuel, a római szentszéktől nyerték fényüket, koronájukat annak áldása mellett, így ő is kéri ezen áldást s kéri egyuttal a pápát arra is, hogy a tirnovai metropolitát pátriárchai rangra emelje, rendelkezvén különben, hogy birodalmában minden egyház a latin egyház szokásaihoz és törvényeihez ragaszkodjék, úgy a mint ez a megelőző bolgár-román fejedelmek alatt is történt.

A pápa ezen kérelmet teljesítette is. 1204-ben Leo kardinális Tirnovoba küldi oly czélből, hogy a királyt koronázza meg; a tirnovói metropolitának, az egész birodalomra kiterjedő hatáskörrel, primási méltóságot és hatalmat ad és erről a bulgáriai metropolitákat értesíti is. A bolgárok és blachok primása leteszi az esküt és megesküszik arra, hogy a római egyházhhoz állandó hűséggel fog viselkedni; hogy ezen hűségben a felesketendő püspököket is megtartja.

¹⁾ *Hurmuzachi Eudoxius*: Documinte I. kötet lap: 1—55.

²⁾ *Hurmuzachi*: Documinte 88, 89 lap. Theiner, *Mon. hist. Hung.* I. köt. 51. lap.

Magyarország és Szerbia metropolitáit a pápa a bolgárok és blachok ezen áttéréséről tudositja.¹⁾

A görögök nem nézték jó szemmel a szomszéd népek ezen összeköttetését Rómával. Így látjuk, hogy a Rómába siető tirnovai metropolitát, Lászlót, a görögök Durázso városában feltartoztatják és visszatérésre kényszerítik;²⁾ a görög befolyás a Rómába igyekvő bolgár-román követeket még Magyarország határáról is viszszautasítja, miért a pápa Imre magyar királyt megdorgálja.³⁾

Mindannyiszor sikerült a görögöknek visszahodítani a románokat, habár ez egészen nekik nem sikerült, mert mindannyiszor maradtak román egyházak, a melyek Rómához való hűségükben meg nem tántorítottak.

A római pápának nem egy levele tanuskodik arról, hogy Magyarországon a román nép a nagy uniót megelőzőleg is a római katolikus egyház kötelékében állott. Így 1328-ban XXII. János pápa arra figyelmezteti a magyarországi főpapokat, hogy a dézmák behajtásánál bizonyos szelidséggel járjanak el, nehogy a katolikus egyház kebelébe lépett románok azon egyháztól elidegenedjenek.⁴⁾ VI. Kelemen arról értesíti 1345-ben Lajos magyar királyt, hogy Magyarország, Erdély, Havasalföld és Sirmium románjai közül igen sokan léptek be a római katolikus egyház kötelékébe és sokan ohajtanak áttérni, mi czélból Basaraba Sándornak és más tekintélyes román férfiaknak leveleket irt és az áttérésre őket buzdította.⁵⁾

A milkovi püspökség, mely egy időben a tatárok által feldulatott s melybe XXII. János pápa 1332-ben Vitus nevű minoritát ültetett be püspöknek, remélvén, hogy ez által a milkovi püspökség régi fényét viszszyeneri; az árgesi katolikus püspöki egyház létezése, a Nagyvárad környéki román katolikus egyházak, mind azt tanusítják, hogy a román népnél ugy benn, mint künn a katholicizmus a 17-ik századig folyamán állandóan fennállott.

Nem mellőzhetjük hallgatással azt sem, hogy a florenti zsinaton 1439-ben Gergely Moldova metropolitája Rómával az uniót aláírta,

¹⁾ Mindezen pápai leveleket lásd *Humuzachi E: Documinte*. 26—34.

²⁾ *Humuzachi: Documinte* 27 l.

³⁾ " I. k. l. 40.

⁴⁾ " I. k. lap 609.

⁵⁾ " I. k. lap 697.

IV. Jenő pápa 1447-ben a moldovaiak segélyét kéri a szakadárok ellen; hasonlóan a 16-ik században a két fejedelemség népének tekintélyes része a katolikus egyház kötelékében volt.

A történelem ezen adataival kézzelfoghatólag bebizonyítottuk, hogy a különböző országokban lakó román nép vallása nem volt kizárólag és mindig az ugynevezett görög vallás; a román egyházak nem állottak mindig a konstantinápolyi s illetőleg az ohridai pátriárcha főhatósága alatt, hanem ellenkezőleg Róma egyházi főhatóságát nem egyszer ismerték el, nem egyszer éltek a latin szertartás törvényeivel és szokásaival, az összeköttetést pedig Romával állandóan, minden időben kisebb-nagyobb mértékben fenntartották; azt pedig, hogy a román népet mégis legfőképen a görög és szláv népekkel látjuk összeköttetésben a konstantinápolyi pátriárcha alatt, ezen népek zsarnoki fellépésének tulajdonítjuk, nem pedig a görög valláshoz, s a konstantinápolyi pátriárchához való tántorithatatlan ragaszkodásnak.

A 17-ik századig a román népnek ilyen összzeköttetése volt a nyugati és a keleti egyházzal.

II. A gör. keleti vallás és püspökség Erdélyben.

Ismerkedjünk meg a tárgyban mindenek előtt a görög keleti szertartásuak felfogásával.

A görög keleti szertartásu egyházi írók a legbizonytalanabb időkre vezetik vissza a gyulafehérvári gör. keleti metropolia keletkezését. Azt vitatják, hogy ezen metropolia, K. u. már a III-ik, IV-ik században létezett s azóta mindig a gör. keleti szertartásu egyházhoz tartozván, az ohridai s illetőleg a konstantinápolyi pátriárcha alatt állott, különben saját autonomiájával birt, nemzeti román metropolia volt s mint ilyennek hatásköre kiterjedt Erdélyre és Magyarországra, mely hatáskörben a korona és törvényhozás által is meg volt erősítve.¹⁾ Ezen felfogásban a román egyházi írók anynyira beleölték magukat, hogy attól őket eltántoritani a történeti adatok felsorolásával sem lehet.

Ezen felfogás szerint első püspök a gyulafehérvári metropolian

¹⁾ *Popea Miklós*: Vechia metropolia ortodosă rumână a Transilvaniei 3 — 34 lap *Síguna*: Geschichte der griechisch-orient. Kirche in Oestereich. 8 és köv. lapjain.

I. Teofil volt. Hogy mely időtől meddig főpásztorkodott e férfi Dáciaiban, a román írók megmondani nem tudják, úgy hiszik azonban, hogy a III-ik század végéig, vagy a IV-ik század kezdeteig. Ezen Teofil dáciai főpásztorságáról emléket nyújt nekünk a niczeai zsinat, melyen magát így írta alá: „Teofil, Góthország metropoliájának püspöke.“¹⁾

Második püspök volna e széken Ulfilás, a kiről Popea román egyházi író meg van győződve, hogy román püspök volt, a kiről fel van jegyezve,²⁾ hogy mint pap Teofil püspök mellett már a niczeai zsinaton is résztvett. Ulfilás némelyek szerint 345-ben, némelyek szerint 348-ban szenteltetett fel pappá.

Ulfilás után Sevinas következett, majd Unilas, kiről Szent Crisostom úgy emlékezik meg, hogy nem rég szentelte föl püspökké s küldte Góthországba a góth király óhajására.

Ezen püspökkel azonban a román gör. keleti írók már elvesztik a fonalat és 404-től 948-ig már egyetlen püspököt sem tudnak megnevezni az erdélyi gör. keleti metropolián. Az V-ik oec. zsinat (451) alkalmából Teodoretus felemlíti, hogy azon mindkét Dácia püspöke jelen volt.

948-ban említés tétetik Jeroteus püspökről, a ki után szintén beáll a sötétség, mely tart 1348-ig s csak ezen idő után találkozzunk gyakrabban már püspökökkel, román egyházi írók szerint pedig a következő sorrenddel:

Jeroteus után tehát 6-ik püspök volna I. János (mh. 1365); 7. I. Nicefor (mh. 1376); 8. Teofán (1376—1391); 9. II. Nicefor (1402-ig); 10. Dionisius (1404—1414); 11. I. Miklós (1426-ig); 12. Arsenius (1428-ig); 13. Eutemius (1448-ig); 14. Vasiljusz (1458-ig); 15. II. Miklós (1459—1470); 16. Teodosius (1470—1478); 17. II. János (1478—1506, ezen püspökről tétetik említés Mátyás király diplomájában, melyben Joanitziunak mondatik; 18. Teoktikt (1519-ig); 19. Gerasim (1529-ig); 20. I. Jorest (1531—1537); 21. I. Varlaam (mh. 1537); 22. II. Teofil (1538—1553); 23. I. István (1553—1560); 24. Tordási Pál (1569-ig); 25. I. Genadius, (1580—1585); 26. III. János (1602-ig), állítólag ezen püspök alatt építették fel a gyalafehérvári káthedralis templomot; 27. Demeter (1599 körül); 28. I.

¹⁾ Lásd Popea idézett munkájának 65 és köv. lapjait.

²⁾ Conradus Janingus 5. k. 185. l

József (mh. 1618); 29. I. Száva (1618—1625); 90. Dositeiu (1627 körül); 31. II. Genadiu (1628—1640); 32. II. Jorest (1640—1643); 33. II. István Simeon (1643—1651); 34. II. Dániel (1651—1656); 35. II. Száva (1656—1680); 36. II. József (1682-ig); 37. Joasaf (1682-től); 38. III. Száva (1687-ig); 39. II. Varlaam (1687—1690-ig); 40. III. Teofil (1692-től 1697-ig), ezen püspök kezdette meg a római katolikusokkal való egyesülési tárgyalásokat; ez alatt a gyulafehérvári görög metropolia tehát görög katolikussá lesz s ezen időtől fogva görög katolikus püspökök következtek a gyulafehérvári román metropolitai széken.

Az évszámok hiányossága a mellett bizonyít, hogy a román egyházi írók még 1348-tól sem tudják kimutatni azokat, a kik püspökök voltak az állítólagos gyulafehérvári metropolian; annál kevésbbé tudják kimutatni azt, hogy azok valóban mind Gyula-Fehérvárt laktak; különösen az erdélyi nemzeti fejedelmekig, egyes jegyzetekre alapítják ezen, vagy azon püspök létezését, de hogy azok valóban Gyula-Fehérvárt székelték volna és hogy azok mind görög keleti szertartásu román püspökök lettek volna, azt kimutatni egyáltalában nem tudják.

A görög keleti egyházi írók úgy vélik, hogy a gyulafehérvári metropolita alantas püspökök nélkül nem létezhetett; így mindazon helyekből, melyekről itt-ott fel van jegyezve, hogy püspökök laktak valaha, püspökségeket csinálnak, a melyeket mind össze aztán a gyulafehérvári metropolita alá helyezik.

Léteztek tehát e szerint a következő alantas püspökségek:

- 1) a belényesi román püspökség Magyarországon;
- 2) a bisztrai román püspökség, Erdélyben; a munkácsi püspök 1651-ki iratában Sávát bisztrai püspöknek czimzi;
- 3) a kunsági román püspökség, Magyarországon, melynek létezését IX. Gergely pápának 1234-ben Béla királyhoz intézett levelével bizonyítják, melyben említés tétetik arról, miszerint a kumaniai románok a szentségeket nem a latin, hanem valami hamis görög püspököktől fogadják;
- 4) a feleki püspökség, Kolozsvár mellett, melynek egyik püspökéről Dánielről, egy szerb nyelven szerkesztett evangélium tanuskodik, mely jelenleg is a feleki templom tulajdonában van.
- 5) a fogarasi püspökség Erdélyben, Varlaam metropolitának czimei között (1689-ben) ez is előfordul;

6) a galaczi püspökség, Fogaras mellett, egy most fel nem található feljegyzés után Klain Sámuel román historikus egy Makaria nevű galaczi püspököt említ.

7) A fel-dioidi román püspökség, Gyulafehérvár mellett, említés tétetik róla Izabella királyné 1557-ki diplomájában.

8) a marmarosi román püspökség;

9) a munkácsi püspökség. Mindezekhez még a következő román püspökségek járultak volna:

10. a marosi püspökség; Pray azt mondja, hogy K. u. 1009-ik évben, (Szent István király idejében,) hogy a Maros mellett (Magyarországon) egy kolostor állott, melyből később püspökség lett;

11) a nagy-várad i püspökség, említést tesz róla a brassói 1591-ki evangéliumos könyv;

12) a szathmári püspökség;

13) a szilvási püspökség, Hunyadmegyében, melyet említ egy 1696-iki egyházi könyv;

14) a vádi püspökség, Deés mellett, előfordul Simeon Stefán metropolita czimei között.¹⁾

Ezekből kitetszik, hogy a román egyházi írók 14 román püspökségnek létezését vitatják a magyar és erdélyországi részekben, melyek voltaképen a gyulafehérvári metropolita főhatósága alatt állottak volna.

Hanem ezen állítást már komolyan venni csakugyan lehetetlen. Már az a körülmény, hogy egyik-másik püspökség, létezése arra alapittatik, mert egyik-másik metropolitának czimei között előfordul, képes megdönteni a román egyházi írók ebbeli állítását.

Rendszeresített rezidenciával bíró román püspökökről nem beszélhetünk. Ismernünk kell az akkori állapotokat. A román püspök nem lakott mindig Gyula-Fehérvárt; némely püspök kezdetben abban a helységben folytatta püspöki hivatalát, a melyben ezen tisztesség utólérte; így történik, hogy oly sok püspöki székhelyről tétetik egyes feljegyzésekben említés. A kunsági, feldioidi stb. püspökségek pedig katolikus püspökségék voltak, így azokat a gyulafehérvári görög keleti szertartású metropolita alá helyezni nem lehet.

Hogy Teofil, Ulfilas, Sevinas és Unilas román püspökök lettek volna, még pedig egyenes elődei a későbbi gyulafehérvári metro-

¹⁾ Papea idézett műve: 56. 57. lapokon.

politai széken idő orthodox püspököknek — arról komolyan beszélni nem lehet. A történet egészen más tanulságot nyújt e tekintetben. A román nép abban az időben, mint önálló nép nem is létezett. A trájáni Dáciiában azon időben egészen más népek uralkodtak, jelesen a góthok; róluk a történetírók Góthiának nevezték el magát a földterületet is. Hogy a hatalmas góthok mellett, miként volt lehetséges a románok uralma is, még pedig oly mértékben, hogy önálló püspökséggel is birjanak, a mi valamely román kultúra létezését tételezte fel, azt felfogni nem lehet. Ilyen kultúráról a történelem nem tesz tanúságot. A román nép, ezen állított uralma rögeszme az orthodoxoknál, hogy a gyulafehérvári volt gör. keleti metropolitai székek Ulfilástól való eredetét bebizonyítsák.

De hát voltaképen, mely időben lett a gyulafehérvári s illetőleg az erdélyi román metropolitai szék megalapítva?

A román egyházi írók (különösen a görög katolikusok) egy része,¹⁾ az erdélyi gör. kel. püspökség keletkezését a XIV-ik századra teszi. Ezen írók szerint a XIV-ik században két metropolitai szék alapított, a nikomediai, mely egész Magyarország exarchájának neveztetett, és az Ungro-vláhiái, Ámásiában. Az első volna tehát a bukaresti, a második a gyulafehérvári. Ezen állításukat Codin-művével²⁾ bizonyítják, melyben a két metropolitai szék felállításáról határozott említés tétetik.

Hunfalvi Pál e kérdésben úgy vélekedik,³⁾ hogy görög egyházi püspökről Magyar- és Erdélyországon az árpádi királyok ideje alatt nem tudhatni semmit. Annál kevésbé lehet szó oláh püspökről, hisz 1200-ig alig találhatunk még nyomát is román lakosnak. A nagyváradi püspök és a bakonbeli apát Innocentius pápának 1201-ki, már érintett, meghagyásából, szorgalmasan megvizsgálták a görög szerzetesek és egyházak állapotját, de görög keleti püspököt nem találtak sehol. Ismeretes IX. Gergely pápának 1234-ki oklevele, a melyben álmélkodását fejezi ki, hogy a Kún püspökségben vannak oláhok, kik a keleti egyház szertartásaihoz ragaszkodnak. A tatárjárás előtt

¹⁾ Ardelean idézett műve 30 - 60 lapjain.

²⁾ Notitiae Graec. episcopatum a Leone sapiente usque ad Andr. Palaeologum, 409 lapon

³⁾ Századok 1879 évfolyam. Balla Márton és Eder Károly meg az oláh incolatus Erdélyben. 727--728 s következő lapjain.

— Hunfalvi szerint — fel sem tehető, hogy Erdélyben görög szer-
tartású püspök lehetett volna.

De a tatárjárás után lassanként beszállingozó románok vallásáról
sem vevének azon korban tudomást. Mikor azonban a telepítő vajdák és
kenézek szabadabbakká lettek, vallásukat tekintetbe vették. Jelesen
Lajos meghagyá, hogy a mai Hunyad- és Szörénymegyékben, az ak-
kori Sebesi, Haczak és Miháldi kerületekben se nemes, se kenéz nem
lehet birtokos, ha nem katolikus. Lajosnak ezen rendeletét meg-
újítá Zsigmond király 1428-ban, kiváltság-levelet adván azon kerü-
letekben lakó minorita-ferenczeseknek. Ebben az oklevélben el-
mondja Zsigmond: sajnálkozással vallja, hogy ott schismátikus ne-
mesek és kenézek birtokosok, kik schismátikus popákat tartanak,
sőt más együgyü embereket is a maguk tévedéseire vonnak.

Megújítja tehát Lajos királynak rendeletét, a melyre a birto-
kos nemesek és kenézek esküvel is lekötelezték volt magukat, mi-
nélfogva ott más, mint katolikus nem birhat. A mely nemes, vagy
kenéz schismátikus popát tart, veszítse el birtokát s a sebesi vár
porkolábja a király részére foglalja el; a porkoláb ne tőrjön csa-
vargó popát, hanem foszsa ki holmijából és kergesse el, katolikus
és schismátikus között házasság ne lehessen, a gyermekeket a ka-
tholikus pap által kell kereszteltetni, a ki schismátikus popával ke-
reszteltet, birtokát veszítse el; a popának, bárhol lakják is az or-
szágban, nem szabad a sebesi, haczaki és miháldi kerületekben gyer-
meket keresztelni.¹⁾

Az eretnek oláhok megtérítéssel foglalkozik Marchia Jabab
minorita 1436-ban, a ki e czélből sereggel Erdélybe jő. Az erdélyi
római katolikus püspök addig is, míg működésében személyesen
támogathatná, melléje adja Kemény Detrét, küküllői esperestet és
udvari káplánt, Erdélyen át a magyar koronát uraló Moldovába
mennek, mint az eretnekség állítólagos fészkebe. De ott alig kezde-
nek működni, mikor veszik a püspök Lépes György levelét, mely-
ben visszatérésüket sürgeti, mivel Moldova szintén térítőkkal önté
el Erdélyt s a nép irántuk rokonszenvet tanúsít. A páternek nem
volt szerencséje, sőt állithatjuk, hogy ezen munkájával az 1437-ki
jobbágy lázadást nagyban elősegítette.

¹⁾ *A Századokban* Hunfalvi P. érintett tanulmánya 729 lap.

1456-ban Capistrán János szintén térítési munkát végez Erdélyben, a román nép értelmiségéből többen a római katolikus hitre térnek át.

Miután mindez történelmi tény, lehetetlennek látszik, hogy Erdélyben, a 15-ik század ezen állapotai között, a katolikus egyház schismátikus román püspököt tőrjön, épen Gyula-Fehérvárt, a római katolikus püspök mellett. Ezt feltenni képtelenség. De az a körülmény, hogy az oláh popák barangolóknak mondatnak s hogy a schismátikusokról, mint jövevényekről, tétetik említés, a kiknek megtérítését a katolikus egyház egyik feladatának tekintti, arról tanuskodik, hogy voltaképen a 15-ik század az, melyben mindezen schismátikusok nagyobb számban betelepülnek, s egyházilag elhelyezkednek; az egyes csoportokkal bejövő popák még rendes lakással nem bírnak, hanem helyről-helyre járnak s hiveiket így buzdítják a görög keleti egyházhoz való ragaszkodásban.

A schismátikusoknak ezen XIII-XV-ik századbéli jövevény voltát következtetni lehet azon körülményből is, hogy egyetlen valamire való templomot sem tudnak felmutatni ma a régibb századokból. Hogyha a gyulafehérvári román metropolitai szék oly régi volna, hogy még Ulfilás is élvezte annak javadalmait; hogyha azóta a román nép itt e földön állandóan élt, s különösen, ha annyi román püspökség létezett volna, mint a hány állítatik, a román nép egyházilag berendezkedett s a vallásszabadság jótéteményeit élvezte volna, emelt volna templomokat, papjainak lakházakat; a templomokat ellátta volna javadalmakkal, beállított volna klastromokat, zárdákat, mint a hogy mindezt Romániában megcselekedte.

Látjuk azonban, hogy egyetlen templom sincs, mely bár a 16-ik században keletkezett volna; a román schismátikus templomok fából való viskók, a melyek száz évnél alig idősebbek; túrt helyzetüknél, jövevény voltuknál fogva csak ideiglenesen építkeztek; a papoknak még a 17-ik században sem volt állandó lakásuk; az egyházak pedig javadalmakat nem bírnak s Erdélyben román klastromokról szó sem lehetett.

A történelemben a 17-ik századig nem találunk nyomokat a tekintetben, hogy az ugynevezett orthodox egyház templomai, egyházi épületei elfoglaltattak, vagy szétdulattak volna, mi által a román görög keleti egyház régi alkotásai nálunk megsemmisültek vagy idegen kezekre kerültek volna.

A román ekklesiák szegénysége, a templomok hiánya, az az ideiglenes berendezkedés, mely nálunk az egész görög keleti egyházban még ma is tapasztalható, arra vall, hogy a schismátikusok nem voltak őslakók a magyar állam területén, hanem későbbi települők; jelesen a tatárjárás után kezdenek beszállingozni; a következő században egyre nagyobb tömegekben és már egyes popák társaságában költözködnek be, míg a török elemnek Európában való térfoglalása és Konstantinápolynak elesése a bevándorlást hatalmasan elősegíti. A mohácsi vész után, a beözönlés még állandóan tart. A XIV-ik században a schismátikus püspökség formális megalapításáról tehát még szó sem lehet; a XV-ik században sincs említés téve román püspökről. Kitetszik ebből, hogy a román schismátikus vladika, mint ilyen, voltaképen csak beosont Erdélybe a nélkül, hogy ezen vladikának székhelyét akár a törvényhozás, akár királyi oklevél Gyula-Fehérvárra nézve megállapította volna. Semmiféle okmány nem tanuskodik egy ily vladikai székhely megállapításáról; maga a görög keleti egyház sem tudja semmiféle iratával ezen metropolitai székek mikor történt megalapítását kimutatni; a 16-ik századot megelőzőleg az oláh vladikáról s annak jogairól semmiféle törvény meg nem emlékezik. Mindez megerősíti azon állításunkat, hogy t. i. a gyulafehérvári román püspöki szék formális módon megalapítva nem lett, hogy maga a román vladika Erdélyben csak akkor kezd szerepelni, mikor már a schismátikusok bevándorlása a XVI-ik században voltaképen véget ér.

A ki a schismátikusoknak az 1700-ban létesített unió után való magatartását ismeri Erdélyben, tudni fogja, hogy azok minden püspök nélkül voltak. A püspöki teendőket, per abusum egyik-másik tekintélyesebb pap végezte, s a papság és nép ezen egyik-másik kiválóbb egyéniségben püspököt szeretett látni, a kihez az egyház ügyeiben, mint magasabban álló személyiséghez, folyamodott. A Moldovából, Havasalföldről, s a szláv tartományokból egyre beözönlő idegen szerzetesek a népet és a papságot a görög keleti szertartásokhoz való ragaszkodásra buzdították; a nép idegen területeken lakó püspököktől biztatásokat kapott s a papok, hol a moldvai, hol a havasalföldi, hol pedig a szerbiai, sőt a boszniai schismátikus főpapok tekintélyét vették igénybe, míg végre sok zaklatás és kemény tusák után 1783-ban ismét püspököt nyertek.

Így történhetett a schismátikusok beköltözése idején is.

A beköltözők időnként saját papjaikkal jöttek be, itt-ott letelepedtek. Az egyre szaporodó egyházak már némi kormányzást igényeltek. Egyik-másik pap buzgóságánál, ismereteinél, erkölcsös magaviseleténél fogva tekintélyre vergődött; így lehetett, hogy ezen tekintélyénél fogva nagyobb és nagyobb hatáskört, befolyást nyert a többi egyházak fölött. A helységnek papjában egy időn túl az adminisztrátort, a püspököt (vládică) látták.

Innen van, hogy oláh vladikáról 1556-ig alig tétetik említés; ezen időtől fogva már az ügy törvényhozásilag rendeztetik. Ságuna, volt gör. keleti érsek, Mátyás királynak 1479-ki dekretumával¹⁾ igyekszik bizonyítani, hogy abban a gyulafehérvári román metropolitáról tétetik említés. Mátyás király ezen dokumentuma azonban Joanitiuról, mint nándorfehérvári (Nandor albensis) metropolitáról emlékezik meg.

Az első erdélyi törvény 1579-ből²⁾ eddigi állításainkat igazolja. Ezen törvény azt sejteti, hogy megelőzőleg a román vládikák sok bajt és vizályt okozhattak egyházuknak s a közrendnek; hogy néha kettő-három is volt, illetőleg a nép, a helyett, hogy egyiknek a másik fölött valami nagyobb hatalmat tulajdonított volna, két-három püspök között oszlott föl. Azt is sejteti, hogy megelőzőleg a vládikát idegen hatalom alatt álló püspök küldötte, vagy rendelte be az országba, kit a nép aztán elfogadott, vagy magának mást választott.

Sehol a XVI-ik századi törvényeinkben nincs említés téve arról, hogy az oláh vládika székhelye Gyula-Fehérvár volna. Sőt az 1655-ki kolozsvári országgyűlés 11-ik ártikulusa nyíltan elárulja, hogy a román püspökök residenzia nélkül voltak s akkor, mikor pörbe fogattak, illetőségüket e miatt megállapítani nem lehetett.

Az első román egyházi könyvek, melyek a XVI-ik század második feléből valók, sem emlékeznek meg a gyulafehérvári metropolitáról, vagy püspökről.

Az a körülmény is, hogy törvényeink a görög keleti szektát a négy vallásfelekezet közé fel nem vette, a mellett bizonyít, hogy e szekta megelőzőleg semmiféle jogokat nem élvezett, hogy új bevándorlók voltak követői, a kik megelégedtek azzal, ha csak türetnek is.

¹⁾ Ságuna idézett műve 23- s következő lapjain.

²⁾ Approb. I. R. VIII. cz.

Netaláni régi egyházi jogaik elkobzása nagyobb hullámokat vert volna s a történelem, törvényeink, okmányaink ezen elkobzást mindenesetre tanusítanák.

Az említett 1579-ki törvény rendezni ohajtotta a schismátikusok állapotát hazánkban, jelesen a sok surlódást s a külföldi idegen ajkú pópák beözönlését az által akarta korlátozni, hogy azontúl vladikát a fejedelemtől kérjenek — megparancsoltatott; a külföldről jövő papok némi vizsgálat és közigazgatási felügyelet alá helyeztettek.

Hogyha már a gör. keleti szertartású felekezet a kereszténység első századaitól fogva létezett volna hazánkban, egyházi kormányzatában bizonyára kifejlődött volna egy bizonyos szokás, papjait nem szedte volna idegen területekről, püspökeit nem kapta volna hol a szerbek, hol a két román fejedelemség püspökeitől s ezen szokásukat, addig megtartott és élvezett jogukat respektálta volna a törvényhozás is és nem mondotta volna ki azt, hogy ezen vallást csak bizonyos tekinteteknél fogva türi el a közálladalom. Az a kapkodás s egyik-másik külföldi püspöknek beavatkozása ezen egyház ügyeibe arra vall, hogy a gör. keletiek teljesen még a 16-ik században sem rendezkedtek be s hogy e miatt volt kénytelen a hatalom belügyeikbe beleavatkozni.

A reformáció maga ilyen rendezetlen állapotban találta a schismátikus egyházat nálunk.

Honter János Brassóból a 16-ik század közepe felé a lutheránus vallásnak propágándát kezd csinálni a románok között. A román nép nyelvén hirdeti az új hitelveket; román nyelven szerkesztett könyveket ad a nép kezébe; megjelenik 1544-ben az első lutheránus román Káté s így megadja a román irodalomnak az első nyomtatott munkát; fölébreszti a népben a gondolkodás szabadságát s megadja nyelvének a kívánt kultuszt.

A szászoknak nem volt szerencsájük a térítésben. Legalább az a nagy buzgalom, melyet a brassói és a szebeni tanács ez irányban kifejtett, megfelelő eredménnyel nem járt. — Áttérés volt nem egy; az áttértek azonban új hitőkben, az idegen kalugerek részéről jövő mindenféle ijesztés és fenyegetés miatt, megtarthatók nem voltak. — E körülménynek köszönhető az is, hogy a lutheránusok által nyújtott román kátékból az utókor számára egyetlen példány sem maradt fenn, mind megsemmisítettett.

Több szerencsével jártak el a kálvinisták, a kik szintén predikátoraik által igyekeztek a román népet a kálvinizmusnak megnyerni. Munkájuk sikerét nagyban elősegítette az a körülmény, hogy Erdély magyarsága majdnem egészen e valláson volt.

A dolog odáig fejlődött, hogy a románok között már kálvinista egyházak alakultak, a melyek kálvinista egyházfők alatt állottak.

Már Bethlen Gábor fejedelem gondoskodott volt arról, hogy a román nép román nyelven nyerjen hitbeli oktatást; minélfogva románra fordíttatta le az újtestamentumot és a zsoltárkönyvet. — Román nyomdát akart fölállítani, hogy mindezeket kinyomassa, de szándéka kivitelében a halál őt megakadályozta.

Minden előzőjénél helyesebben fogta fel hivatását e tekintetben I. Rákoczi György fejedelem.

Ő volt az első, a ki szigorúbban lépett föl a román egyház rendezése ügyében, azt akarván, hogy a román nép valóban az ország határai között lelje föl mindenét.

Hogy a külföldről beözönló mindenféle görög és szláv nyelven szerkesztett könyveket kiszorítsa, Gyula-Fehérvártt 1638-ban nyomdát állított föl és abban román nyelven egyházi könyveket nyomtatott. Hogy a románok közül a sok babonát és tévhitet kiirtsa, 1642-ben román nyelven Kathekismust nyomtat és 1643-ban Stefán Simon román püspököt megerősítő levelében kimondja, hogy a szláv és a görög nyelv a román egyházból örökre kiküszöböltetik, az isteni tisztelet csak román nyelven folyhatván.

Ki merné kétségbe vonni a fejedelem nemes és hazafias intenczióit?

Arról volt szó, hogy a román nép az ország valamely bevett vallásához szegődjék, s így polgári jogokat gyakoroljon. Erre mutatnak Báthori Zsigmond, Gábor, Bethlen Gábor, valamint Rákóczi György intézkedései is; de egyúttal arról is szó volt, hogy a szláv és görög külföldi veszedelmes befolyás alól kivonassék a nép; hogy hite, gondolkozása szabadabbá tétessek s megóvassék a sok babonától, tévhitől, melyeknek rabja volt s melyeket a sok idegen, buta kaluger — a vallás törvényei ellenére — hirdetett. Azért lett szabadabbá téve a román nyelv is, hogy azon gondolkodva inkább felfoghassa a vallás tételeit; szóval, a román népet a haza alkotmányának akarták ezuttal megnyerni.

Ezen szabadabb eszmék, a szláv és görög befolyás megtörése Erdélyben, nem tetszettek a két oláh fejedelemség metropolitáinak.

Moldova metropolitája Varlaam Jassiban 1643-ban zsinatot hirdet, melynek célja volt megdönteni a gyulafehérvári kátéban foglalt hitelvi tételeket s megmenteni az erdélyi román népet a szláv és a görög hatalomnak. Varlaam felelete 1645-ben meg jelent, de sulylyal nem birt a dolgok fejlődésére.

Veszedelemesebb ellenségnek tünt fel a bukaresti metropolita, Theodosius. Ez belátta, hogy a legnagyobb veszedelem a román nyelv felszabadításában van, mert ezáltal a nép gondolkodni képes, szeme kinyílik és a dolgokban különbséget képes tenni.

A nyelvet kellett tehát megrontani. Ki is adta a szigorú rendeletet Erdély számára, hogy az isteni tiszteletet a papok román nyelven tartani ne merészsék; egyuttal egy csomó kaluger járta be az országot, hogy a rendeletnek ilyen irányban érvényt szerezhesenek.

A szláv és görög áskálódások ezuttal hatás nélkül maradtak, annál is inkább, mert a gyulafehérvári román püspökök a fejedelmektől tartottak. Erdélyben már a román nyelvet az egyházból kiküszöbölni lehetetlenség volt. Egyházi könyvek nagyobb és nagyobb számban jelentek meg, az Uj-Testamentum 1648-ban, majd a Psaltireaok Zsoltárkönyve, Evangeliumok, Katekismus; — a berendezkedés tehát egészen román irányban történt, s a szláv és görög könyvek a forgalomból mind inkább eltűntek; a papok e két nyelvet elfelejtettek s a román egyház a román nép kezébe tétetett le.

Ezt a protestáns fejedelmek művelték!

Török dúlások következtében a gyulafehérvári oláh nyomda elpusztult. I. Apafi annak helyreállítását, illetőleg kikutatását és előkerítését rendeli meg, a mi sikerülvén, több román könyv látott benne azután is abban napvilágot.

Erdély történetében a 17-ik század utolsó tizedével új korszak kezdődik, midőn Erdély az osztrák-ház alá kerül. Sok vajadások után I. Leopold Bécsben 1691 december 4-ről keltezett diplomáját aláírja és Erdély ez által új alaptörvényt nyer, melyről Cserei nagyon megjegyezte: „bizony gyönyörűséges diploma! békeségben élhettünk volna, ha a három nemzet s négy vallásközi surlódás ki nem forgatott volna belőle.“

A diploma első pontja így szól:

„Az ott bevett vallások, templomok iskolák, parochiák, vagy más mint a mostani papság és egyházi személyek behozatala ügyében, semmi sem másíttatik meg; bármely ellentmondás, akár papi, akár világi részről, soha az ellen nem nyomván semmit is; úgy mindazon által, hogy a katolikusok önkölt-ségükön és így minden más vallások megterhelhetése nélkül, Kolozsvárt, ájtatoskodásuk jelen helyén, maguknak templomot építhessenek; úgy Gyula-Fehérvárt is a kisebb templomot, mely hajdan Báthori Kristóf által emeltetett s el van pusztulva, újra felépíthessék; ugyanazon katolikusok minden helyen, ha kevesen vannak és jövevények, magánlag; ha pedig sokan, vallásuk nyilvános gyakorlatával és templom építés jogával birjanak úgy, mint más Erdélybe bevett vallások birnak oly esetben, ha t. i. valamely helyen számra nézve erősebbek.“

A katolikusok száma Erdélyben a protestáns fejedelmek korszakában nagyon lepadt. A katolikus templomokat a helységek magukkal együtt protestáns vallásra vitték át, úgy hogy a megyékben csak Kolozsmonostoron, Szász-Fenesen, Szent Lászlón, Szent-Benedeken és Gyula-Fehérváron volt templomuk; a szászok között egy sem; a Székelyföldön, Csikon kívül, csupán Udvarhelyt találunk. Kolostor Erdélyben csak kettő maradt: Csik-Sómyom és Mikeházán, a szent-ferencziek kezében.¹⁾

A leopoldi diploma 3-ik pontja az Approbata és Compilata constitutio törvényes könyveiben foglaltakat biztosítja, a katolikusok és szászok némely sérelmeinek fentartásával, melyekben a végdöntést az udvar magának fentartotta. Az ötödik pont szerint a hivatalok magyarokkal, székelyekkel és szászokkal fognak betöltetni tekintet nélkül a vallásra. Csak a gubernium és az udvari kancellária hivatali állásai töltettek be felekezetek szerint.

Szóval az egész leopoldi diplomán végig huzódik a három nemzet és a négy bevett vallás jogai fenntartásának és biztosításának eszméje. Így a román népnek vallása és politikai helyzete ezen alapvető diplomában egyáltalában nem érintetik. A mi a román népet érdekelte, mind a régi lábön maradt; mit sem változott a jobbágy sorsa, vallása pedig azután is csak türt volt.

A román nép azonban egyet belátott, azt, hogy a protestáns uralomnak vége van Erdélyben, s hogy annak helyében a katholi-

¹⁾ Kővári L. Erdélytörténete II. k. I. 271.

kusok gédelketése következik. Birtos volt ebben, hisz Magyarországon megelőzőleg, azon irányban kétségbevonhatlan bizonyítékokat látott s jól tudta, hogy az a politika Erdélyben is érvényesülni fog.

Ennek következtében a protestánsokkal addig közösen fentartott egyházakat a román községek saját hatalmuk alá kerítették; a protestáns vallástól eltértek s újra a régi papjaiknak csináltak helyet; e munkát elősegítette maga a kálvinista egyház is, mert a kellő felügyeletet nem gyakorolta; a régi állapotokat fentartani nem igyekezett; így pusztultak el rendre a protestáns magyar ekklesiák; a román nép, kalugereinek rábeszélései következtében, a görög szertartásuakhoz pártolt át enészen.

A fejedelmi udvarban támaszukat elvesztő magyar kálvinisták, ott, a hol közösen birtak templomokat a románokkal maguk is elhagyták hitüket s maguk is a görög szertartásuakhoz csatlakoztak, a mi eredményezte azt, hogy a protestáns magyarok idővel nemcsak vallásukat, de nemzetiségüket is feladták.

A schismátikusok vallásuk szabad gyakorlatában, a fejedelmek alatt, akadályozva nem voltak. A törvényhozás úgy a püspökök, mint a papok részéről tanusított rendellenességek, kihágások ellenében megszorító intézkedéseket tett ugyan, de mindezek a papság külső, voltaképen magán ügyeire, nem pedig a vallás szabadgyakorlatának megakadályozására vonatkoztak.

Ezen tapasztalt rendellenességek, kihágások, a külföldi papok lelkiismeretlen kufárkodása indította a protestáns fejedelmeket arra, hogy a román népet a kálvinizmusnak megnyerjék. I. Rákóczi György fejedelmi beavatkozását a román egyház belügyeibe azon szempontból történt, hogy a román elemet, a külföldi egyházi befolyás alól kiszabadítsa, hogy így ezen nép a haza határain belül, minden külföldi beavatkozás nélkül, maga érvényesítse tehetségeit.

A protestáns fejedelmek alatt tehát távolról sem volt annyira elnyomatva a görög keleti egyház, mint a hogy azt a gör. keleti írók hirdetik.

Moldován Gergely.